

ДО ПИТАННЯ ПРИСУТНОСТІ РУСИНІВ ПРИ ДВОРІ КНЯГИНИ АГАФІЇ СВЯТОСЛАВІВНИ (МІЖ 1207/1209–1247/1248) – ДРУЖИНИ МАЗОВЕЦЬКОГО КНЯЗЯ КОНРАДА

Освоєння Мазовецької землі у XIII ст. пов'язане зі спадщиною, залишеною князем Казимиром II Справедливим (*Casimirus*, 1138–1194). Вагомим її аспектом стали активніші взаємини із сусідніми руськими володарями, зокрема продовжена сином Конрадом (*Conradus*, 1187–1247) понад столітня традиція обопільних матримоніальних відносин. Так, між 1207–1208/1209 рр.¹ той, за практично не з'ясованих обставин, одружився на доньці представника чернігівсько-сіверських Ольговичів, взято-

¹ Датування істориками шлюбу дуже відрізняється. Згідно Освальда Бальзера – між 1207–1210 рр. (O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków, 2005, s. 478), Броніслава Влодарського та Івони Окрашевської – 1207/8 р. (B. Włodarski, *Polska i Ruś (1194–1340)*, Warszawa, 1966, s. 44; I. Okraszewska, *Agafia (1191/1196–1247), księżna mazowiecka, krakowska i łeczycka*, w: *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr. Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń, 2002, s. 70), Казімежа Яшінського – не раніше 1208 р. (K. Jasiński, *Genealogia księcia mazowieckiego Siemowita*, w: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Poznań, 1997, s. 117–124; idem, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, w: *Biblioteka Genealogiczna*, red. M. Górny, Poznań–Wrocław, 2001, t. 3, s. 36–37), Яна Тенговського – „Тоді ж, ймовірно, коли й Лешко [Білий. – М.В.], як припускає Влодарський” (J. Tęgowski, *Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich w średniowieczu*, w: *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, red. T. Chynczewska-Hennel, N. Jakowenko, Lublin, 2000, s. 24); Леонтія Войтовича і Даріуша Домбровського – 1209 р. (Л. Войтович, *Княжа доба на Русі: портрети еліти*, Біла Церква, 2006, с. 411; Д. Домбровский, *Генеалогія Мстиславичей. Первое поколение (до начала XIV в.)*. Издание исправленное и дополненное, Санкт-Петербург, 2015, с. 492–493), Генріха Самсоновича – 1207 р. (H. Samsponowicz, *Konrad Mazowiecki (1187/88 – 31 VIII 1247)*, Kraków, 2008, s. 50), Аліції Шимчакової та Віталія Нагірного – від середини 1210 – до середини 1211 рр. (A. Szymczakowa, *Księżniczki ruskie w Polsce XIII wieku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Nauki humanistyczno-społeczne”, seria 1, 29, 1978, s. 32; W. Nagirnyj, *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264*, Kraków, 2011, s. 158) та ін.

го тоді у волинському Володимирі в полон князя Святослава Ігоревича (1177–1210/1211), – Агафії (*Agafia, Ohafia, Agasia, Agata*, між 1191/1196–1247/1252)². Окреслений шлюб в історії взаємин умовних династій П'ястів і Рюриковичів – не тільки один із найбільш тривалих (біля 37-ми повних років), а й чи не найбільш плідних. Батьки, за останніми оцінками істориків, привели на світ щонайменше десятеро дітей, з яких п'ятеро синів і п'ятеро доньок³. Це дозволило закріпитися нащадкам подружжя в мазовецьких землях із періодичним розширенням контролю на інші сусідні, не тільки підконтрольні П'ястам, терени, зберігаючи їх під собою аж до повної втрати на користь польських королів 1526 р.⁴.

Втім, настільки „багате”, на перший погляд, подружнє життя щедро відображене в джерелах, тісні зв'язки мазовецьких володарів із володарями сусідніх Волинської і Галицької земель, залишило для істориків чимало нерозгаданих питань, що досі не були предметом спеціальних студій. Серед них – присутність за різних обставин вихідців з умовного „руського” світу при дворі Конрада і Агафії. Схожі за характером дослідження ми провели на прикладі інших представниць умовної династії Рюриковичів – Гримислави Ярославівни († 1258) та Грїфіни Ростиславівни († б. 1308), виданих заміж, відповідно, за краківсько-сандомирського князя Лешека Білого (*Lestko Albus*, 1184/1185–1227) та серадзького князя Лешека Чорного (*Lestko Niger*, 1241–1288), що своєю чергою доводився онуком Конрада й Агафії. Багатий актовий матеріал та неодноразові згадки саме цих вінценосних жінок у наративах, здавалося б, дозволяли

² У даному випадку беремо за основу результати спеціального генеалогічного дослідження Івони Окрашевської (див.: I. Okraszewska, *op. cit.*, s. 69, 78). Фактично йдеться про єдину, з-посеред досі опублікованих, спеціальну біографію княгині, не беручи до уваги машинопис захищеної 1990 р. в Інституті історії Лодзького університету, але так і не виданої дипломної роботи Агнешки Крокоцької (див.: A. Krokocka, *Agafia, księżna mazowiecka, krakowska i łęczycka*, Łódź, 1990), а також короткого аналізу життєпису Агафії на тлі інших шлюбів умовних династій П'ястів з Рюриковичами XIII ст. А. Шимчакової (див.: A. Szymczakowa, *op. cit.*, s. 32–36).

³ Див. наприклад: K. Jasiński, *Genealogia księcia mazowieckiego Siemowita*, s. 124: сини – Болеслав, Казимир, Земовит, Земомисл і Мешко. Доньки – Євдокія, Людмила, Саломея, Юдита, Дубравка. Втім, часом науковці пропонують дещо інші цифри (див.: I. Okraszewska, *op. cit.*, s. 70–71), а тому це питання досі – серед дискусійних.

⁴ St. Russocki, *Państwowość księstwa Mazowsza XIII–XVI wiek*, w: *Polska w okresie rozdrobienia feudalnego*, red. H. Łowmiański, Wrocław 1973, s. 72. Див. також про передумови та обставини інкорпорації Мазовії (А. Świeżawski, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór prac*, Częstochowa 1997, s. 306–317).

розраховувати на загальний успіх задуму. Втім результати виявилися не настільки однозначними⁵. Натомість подружнє життя Агафії, її участь у політичній діяльності чоловіка й синів – порівняно не настільки добре задокументовані, що, окрім всього іншого, додає проблемності пошуку евентуальних русинів при дворі володарів Мазовії.

Як і при одруженні інших Пястів XI–XIII ст. із руськими князнями можливість потрапляння когось із їхнього близького оточення до двору майбутнього чоловіка-іноземця залежала від обставин укладення матримоніального союзу. Не останню роль відіграло, хто й звідки видавав цю наречену заміж, наскільки врочисто все відбувалося, чи виглядав цей шлюб престижним тощо.

Історикам добре відомо, що мабуть вперше майбутні молодята познайомилися, коли батько Агафії – Святослав Ігоревич посідав володимирський престол, напередодні вигнавши звідти взимку 1206–1207 рр. (до 28 лютого 1207 р.) малолітніх Романовичів із матір'ю⁶. Однак на цьому тлі стосунки із іншими волинськими володарями, мешканцями міст, а також сусідніми П'ястами серйозно ускладнилися. Близько 1207 р. це призвело до спільного походу, за результатами якого князі-брати Лешек Білий і Конрад „Стослава же яша. и ведоша и в Лахы”⁷. Цілком можливо разом із батьком „почесною” полонянкою стала й донька, імовірно в таких непростих обставинах заручена за мазовецьким володарем (може й як гарантія звільнення батька і подальшого встановлення його на перемишльський престол). Можливість укладення шлюбного союзу за такої складної для батька нареченої ситуації, на прикладі схожих у XIV ст. казусів, переконливо довів, на наш погляд, К. Яшінський⁸.

⁵ M. Wołoszczuk, *W kwestii obecności Rusinów na dworze księżnej Grzymisławy – wdowy (1227–1258) po księciu krakowsko-sandomierskim Leszku Białym*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga jubileuszowa dedykowana dr hab. prof. UŁ Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Łódź, 2016 (стаття вийде друком до кінця 2018 р.); Idem, *Княгиня Грифіна Ростиславівна, її польський шлюб та ймовірне руське оточення двору*, w: „Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис”, Івано-Франківськ, 2017, Вип. 28, с. 12–19.

⁶ Див.: W. Nagirnyj, op. cit., s. 153–154. Хронологічний аспект проблеми конкретизував Д. Домбровський (D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1205–1264). Biografia polityczna*, Kraków, 2012, s. 47).

⁷ *Ипатьевская летопись*, w: *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, изд. 2, с пред. Б. М. Клосса, Москва, 2001, стб. 720.

⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 36, przyp. 135.

Обставини одруження молодят, втім, документами не відображені. Ім'я нареченої і майбутньої дружини мазовецького князя (*Agafia, Agasia, Ohaphia, Oaphia*) та її статус відомі лише за кількома актами, видаваними канцелярією її чоловіка *terminus post quem* 1221 р.⁹, та джерелами дещо пізнішого походження, зокрема, „Каталогами краківських єпископів” (далі – „Каталоги V”) та „Історією Польщі” Я. Длугоша¹⁰. „Сумний” стан речей в цій справі має своє пояснення.

Погано задокументоване походження середовища не тільки, яке оточувало Агафію Святославівну після заміжжя, а й курія Ігоревичів, сформована після зайняття Галицької та частково Волинської земель, куди точно прибули представники вірної князям чернігівської знаті, названої волинським літописцем „пришелци”¹¹. Ставлення до цієї групи знаті серед місцевих еліт було вочевидь негативним. Не в останню чергу таке сприйняття вплинуло на схоплення й видання містянами Перемишля Святослава Ігоревича угорцям (можливо – полякам) у серпні – вересні 1210/1211 р. Згодом палатин Пот передав його галицьким боярам, які поглимелися, а згодом, не без пасивної співучасті сандомирського каштеляна Суліслава, – вельможі швагра Агафії, – Лешка Білого, повісили як князя так і його близьких¹². Щойно видана заміж за мазовецького воло-

⁹ *Codex diplomaticus Poloniae* (dalej: CDP), ed. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa, 1847, t. 1, s. 26; *Codex Diplomaticus et Commemorationum Masoviae Generalis* (dalej: CDCMG), ed. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919, s. 205, 332, 488.

¹⁰ *Catalogi episcoporum Cracoviensium*, recensuit et annotavit J. Szymański, w: *Monumenta Poloniae historica* (dalej: MPH), Series nova, Warszawa, 1974, t. 10, f. 2, s. 90; Dlugossii Joannes, *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*: in 10 libros, Warszawa, 1973, lib. 5–6, s. 200; Н. Щавелева, *Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша (книги I–VI): текст, перевод, комментарии*, Москва, 2004, с. 351.

¹¹ Про таких читаємо „між рядків” із промови 1210/1211 р. боярина Володислава Кормильчича під стінами Перемишля, котрий належав тоді Святославові Ігоревичу: „[...] братье почто смъшляетеса не сии ли избиша вѣтци ваши . и братью вашу. а инѣи имѣние ваше разграбиша. и дщери ваша даша за рабы ваша. а вчъствиин вашими владѣша **инии пришелци** [акцент наш. – М. В.]. то за тѣхъ ли хочете дѣю свою положити”, див.: *Ипатьевская летопись*, стб. 724.

¹² Останнім, враховуючи здобутки з окресленої проблематики усіх своїх попередників, обставини страти та кількість загиблих Ігоревичів намагався встановити львівський історик Ярослав Книш. На його думку, крім князя Святослава та його дружини Ярослави Рюриківни (б. 1174/1176 – після 1190/1195, наведена хронологія життя – за Д. Домбровським: Д. Домбровский, *Указ. соч.*, с. 490), галицькі бояри повісили й щонайменше двох синів-підлітків подружжя, які, проте, невідомі за будь-якими джерелами (див.: Я Книш, *Галицька трагедія Ігоревичів*, w: *Галич. Збірник наукових праць*, за ред. М. Волощука, Івано-Франківськ, 2017, вип. 2,

даря Конрада княжна, яка впродовж двох років один за одним народила чоловікові двох синів – Болеслава (*Boleslaus*, б. 1210–1248) і Казимира (*Kazimirus*, 1211–1267), була не в стані вплинути на перебіг військової кампанії в доволі чужій для своєї родини Галицькій землі. На наш погляд, видання заміж доньки князя Святослава пройшло без особливих врочистостей. Не було й надто поважного весільного потягу, куди б входили найближчі до юної нареченої особи. Про це свідчать як заборона проведення врочистого весілля, накладена при підтримці папи Гонорія III (*Honorius*, 1216–1227) архієпископом Гнезна Генріхом Кетличем (б. 1150–1219) на плоцького владику Гедку (б. 1160–1223) і самого Конрада з сім'єю за недотримання дисципліни реформованої щойно Церкви¹³, так і подальші, проведені при дворі у Плоцьку (тепер – однойменне місто Варшавського воєводства, Польща), роки життя Агафії.

Утім, попри дуже неоднозначні, складні для верифікації джерельні свідчення, ми переконані в перебуванні впродовж довшого чи коротшого періоду серед її найближчого оточення за час у шлюбі вихідців із володінь Рюриковичів, імовірно найтісніше пов'язані із, головно, Чернігівською і Волинською землями та місцевими князівськими сім'ями.

* * *

1. Miles (?) Georgius.

В „Історії Польщі” Я. Длугоша під 1206 р. читаємо: „Натомість краківський князь Лешек Білий відправляє військо із краківських, сандомирських і люблінських воїнів під керівництвом сандомирського каштеляна Суліслава для спустошення Русі; той полонить князя Русі Святослава, батька Агафії, що згодом буде видана за мазовецького князя Кон-

---

с. 117–126). Не виключаємо, відтак „підганяння” кількості запропонованих істориком повішених осіб (адже наявність у шлюбі Святослава Ігоревича, окрім доньки Агафії, ще двох дітей-підлітків треба довести, чого науковець не запропонував) під кількістю занотованих пізньосередньовічними польськими джерелами (див.: *Catalogi episcoporum Cracoviensium*, s. 90; Długossii Joannes, *op. cit.*, lib. 5–6, s. 200). Докладніше верифікацію іноземних свідчень до теми свого часу провів Герард Лябуда (G. Labuda, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza. Próba rekonstrukcji*, Poznań, 1983, s. 41–46).

¹³ A. Szymczakowa, *op. cit.*, s. 32; I. Okraszewska, *op. cit.*, s. 69. Див. також: *CDCMG*, t. 1, s. 189–193.

рада, разом з чотирма вельможними руськими воїнами [акцент наш. – М. В.], та, за наказом Лешека, страчує негідно [курсив наш, інший варіант перекладу – нестерпно, тяжко, болісно. – М. В.], повісивши на дибі¹⁴. У даному випадку йдеться про контамінований запис, котрий насправді, як вірно встановив Г. Лябуда¹⁵, нотує в одному із аспектів (полонення князя Святослава Ігоревича) схожі події, датовані 1207 та 1210/1211 рр.

Із цілої низки ґрунтовних студій, певною мірою підсумованих Я. Книшем, відомо про схоплення і повішення восени 1210/1211 р. лише представників князівської родини, з яких, окрім Романа і Святослава Ігоревичів жертвами бояр, як вважає автор, стали дружина і двоє дітей-підлітків останнього – в сумі п'ятеро осіб, що наче співвідноситься зі свідченнями польських джерел, добре відомих українському авторові¹⁶. Контекст запропонованої цитати певною мірою, втім із дещо іншою кінцівкою для „головних героїв”, тепер відомих за іменами, повторюється під 1211 р.: „У битві, що розпочалася, рутенів, після того, як поляки зім'яли передові полки, легко перемогли і змусили втікати, а Святослав Мстиславович та інші четверо князів [акцент наш. – М. В.] Георгій, Ярослав, Володимир та Костянтин, а також велика кількість воїнів та руської знаті потрапили в полон [...] Руських воїнів і знать сандомирський каштелян Суліслав тримав закутими, відвівши до Польщі; більшість із них була або відпущена з неволі за милістю Лешека, або ж викуплена своїми. А князя Святослава та інших чотирьох князів [акцент наш. – М. В.], полонених разом з ним, він утримував в кайданах у помсту за злодійські набіги, якими вони чимало дошкуляли Польщі [...] З часом, князів Русі Святослава Мстиславовича Георгія, Ярослава, Володимира і Костянтина польський

¹⁴ „Mittit autem Lesthko Albus Cracouiensis dux Cracouiensium, Sandomiriensium et Lublinencium militum exercitum, preficiens illis Sulislaum Sandomiriensem castellanum in ducem et capitaneum ad vastandum Russiam; qui Swanthoslaum Russie ducem, patrem Agafie, que postea Cunrado Maszouie duci nupta erat, cum **quattuor militibus insignioribus Russie** [акцент наш – М.В.] captivat et iussu Lesthkonis miserabiliter suspensos in eculeo interimit”, див.: Dlugossii Joannes, op. cit., lib. 5–6, s. 200. Пор. зі свідченнями „Каталогів V”: „Post hec Sulislaus castellanus Sandomiriensis secundum ducis Lestkonis mandatum cum exercitu Polonorum Russiam intrat et Swyantoslaum ducem patrem vxoris Conradi cum **aliis quatuor ducibus** [акцент наш – М.В.] captos in eculeo miserabiliter suspendit, quoniam ita dux Lesthko iusserat”, див.: *Catalogi episcoporum Cracoviensium*, s. 90.

¹⁵ G. Labuda, op. cit., s. 44.

¹⁶ Я. Книш, Назв. праця, с. 125–126.

князь Лешко звільнив з полону”¹⁷. Встановити, про кого ж саме сказано – наразі складно. Вчених спантеличує термін „*duces*”, а відтак пошук занотованих Я. Длугошем вінценосних, начебто, осіб фактично приречений на провал. Інших варіантів ще ніхто не пропонував¹⁸.

На наш погляд, як у випадку із помилково датованими подіями 1206 р., так і 1211 р. йдеться знову ж про контаміновані Я. Длугошем перекази, однією із головних постатей яких справедливо є батько Агафії – Святослав Ігоревич, невірно саме у другому випадку названий Мстиславовичем (*sic!*). Він єдиний з усіх князів IX–XIII ст., хто впродовж 3–4 років двічі поспіль потрапляв у польський полон та врешті був страчений¹⁹. Іншим традиційним актором обох наративів польського хроніста став сандомирський каштелян Суліслав, котрий обіймав свій уряд *terminus post quem* липня 1210 р.²⁰, а відтак у волинських подіях 1207 р. (за Я. Длугошем – 1206 р.) міг брати участь хіба що без окреслення *castellanus Sandomiriensis*.

¹⁷ „Pugna autem comissa Rutheni facile negocio, dum primas acies Poloni stravissent, victique fugatique sunt et Swanthoslaus Msczislauicz et **quatuor alii duces** [акцент наш – М.В.], videlicet Georgius, Iaroslaus, Wlodimirus et Constantinus multusque militum et nobelium Russye numerous captus est [...] Et milites equidem nobilisque Ruthenorum Sulislaus castellanus Sandomiriensis in vinculis habuit Poloniamque deduxit; quorum plerique aut liberalitate Lesthkonis ducis manu dimissi sunt taut a suis redempti. Swanthoslaum vero ducem et **quatuor duces alios** [акцент наш – М.В.] secum captos propter furtivas excursiones, quibus Poloniam plurimum vexaverant attriverantque [...] Processu deinde temporis duces Ruthenorum Swanthoslaum Mscziclauciz, Georgium, Iaroslaum, Wlodimirum et Constantinum Polonorum dux Lesthko a captivitate absolvit”, див.: Dlugossii Joannes, op. cit., lib. 5–6, s. 213.

¹⁸ Відомий російський дослідник русько-польських відносин Наталія Щавелева підсумувала наведений *passus* так: „Навряд чи підлягає сумніву дублювання Длугошем вже розказане ним під 1206 р. Дещо раніше під 1205 р. згаданий і апокрифічний київський князь Святослав Мстиславович; вочевидь вигадані й імена решти князів – Георгія, Ярослава, Володимира і Костянтина, котрі не підлягають притомній ідентифікації”, див.: Н. Щавелева, Указ. соч., с. 448. Попри контекст повідомлення про звільнення Лешком Білим з полону перелічених князів, Я. Книш вважає, що „[...] в цих двох фрагментах йдеться про страчених у вересні 1211 р. в Галичі Ігоревичів, але науковців насторожує їхня кількість”, див.: Я. Книш, Назв. праця, с. 125.

¹⁹ Його молодшого брата Романа приблизно за той же час двічі полонили угорці (див.: Ипатьевская летопись, стб. 722, 727).

²⁰ *Urządnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Kurtyka et al., Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 172.

„Зачарована” цифра чотири (*quattuor*), що зустрічається у різних за хронологією і змістом подіях та ще й співвідноситься із деякими спробами підрахувати страчених у вересні 1210/1211 р. представників родини Ігоревичів, не раз нуртувала у дослідницьких висновках вчених²¹. У нашому випадку принципово важливими є висновки Г. Лябуди про те, що „Каталоги V” в жодному випадку не могли слугувати джерелом запису під помилковою датою 1206 р. для „Історії Польщі” Я. Длугоша²². А відтак, використовуючи майбутній час для констатації заміжжя Агафії із мазовецьким володарем (*Agafie, que postea Cunrado Maszouie duci nupta erat*), польський автор уникнув відповідальності, залишивши нам варіативність датування повідомлення про захоплення в полон князя Святослава „з чотирма вельможними руськими воїнами” (*Sulislaum Sandomiriensem castellanum [...] Swanthoslaum Russie ducem [...] cum quattuor militibus insignioribus Russie captivat*), що, на наш погляд, цілком могло трапитися 1207 р. у волинському Володимирі. Сам „потрапивши в полон” загадкової „князівської четвірки”, імена котрої вочевидь були йому відомі, Я. Длугош не міг визначитися, до якого із сюжетів їх віднести, насамкінець, як ми гадаємо, помилково зупинившись на 1211 р. Врешті, із жодного руського літопису перелічених Георгія, Ярослава, Володимира і Костянтина ідентифікувати серед страчених 1210/1211 р. князів неможливо і польський автор це точно знав. Саме тому із впевненістю „головна дійова особа” у його сюжеті – Святослав Ігоревич.

Безперечно, почергове схоплення впродовж серпня – вересня 1210/1211 р. спільними угорсько-польськими військами у Перемишлі й Звенигороді Святослава й Романа Ігоревичів з їхніми сім'ями та, цілком можливо (*sic!*), найближчим оточенням, дало середньовічній історіографії схожу цифру „вінценосних полонених”. Відтак пізньосередньовічні свідчення польських джерел про декількох схоплених і повішених руських князів (*Swyantoslaum ducem [...] cum aliis quattuor ducibus captos in eculo miserabiliter suspendit*) повністю відповідали дійсності. Зі зрозумілих причин в Польщі знали ім'я лише одного з них – тестя мазовецького

²¹ Про певні попередні підсумки підрахунків страчених у вересні 1210/1211 р. Ігоревичів див.: М. Волощук, *Обстоятельства казни в 1210 г. Игоревичей Черниговских: актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений начала XIII в.*, в: „*Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*”, Санкт-Петербург 2007, № ½, с. 112; С. Чебаненко, *Казнь князей Игоревичей в Галиче: правовой и ритуальный аспекты события*, в: „*Русин*”, Кишинев, 2014, № 2 (36), с. 167.

²² G. Labuda, *op. cit.*, s. 43.

володаря Конрада, прижиттєві характеристики котрого були далекими від ідеалу²³.

Однак, що робити із переліченими 1211 р. іншими чотирма полоненими так званими „князями”, чітко ідентифікованими за іменами (двоє з яких – Ярослав і Володимир, типово князівські) й згодом відпущеними на волю? Ми переконані, що в даному конкретному випадку все таки йдеться не про князів, а схоплених разом зі своїм князем бояр, дружинників (*quattuor militibus insignioribus Russie*) чи, можливо, когось із князівського середовища (ізгоїв, служивих князів, – що „читається” принаймні за іменами двох згаданих осіб). Проблемним залишається датування події, котра могла трапитися як 1207 р., так і 1210/1211 р. Текстологічний аналіз „Історії Польщі” не дозволяє однозначно цього встановити, хоча вперше ця загадка, втім не персоніфікована четвірка, на наш погляд, занотована на тлі волинських подій. Відтак, ми припускаємо, що саме ці четверо, а, зокрема, *miles Georgius*, могли скласти „товариство” юній нареченій ще на етапі ведення перемовин про її шлюб із князем Конрадом між 1207–1208/09 рр.

Християнське ім'я Георгій, однаково з XI ст. поширене у князівському і боярському середовищі²⁴, цілком могло належати комусь із наближених до Ігоровичів прибулих у Галицьку землю 1206 р. вельмож.

2. Miles (?) Iaroslau.

Йдеться, на нашу думку, про одного зі схоплених 1207 р., а згодом (біля 1208/09 р.) відпущених на волю дружинників або дуже близьких до князя Святослава Ігоровича бояр. Міг входити до близького кола княжної Агафії до заміжжя та, вірогідно, якийсь короткий час після нього. Ім'я вельможі поширене переважно серед князів (можливо був ізгоєм чи служивим князем), однак не виключаємо його використання й серед еліт²⁵. Згаданий у „Історії Польщі” Я. Длugoша²⁶.

²³ H. Samsonowicz, op. cit., s. 87–105.

²⁴ А. Литвина, Ф. Успенский, *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв. Династическая история сквозь призму антропоники*, Москва, 2006, с. 683: Указатель имен.

²⁵ Там же, с. 738–740.

²⁶ Dlugossii Joannes, op. cit., lib. 5–6, s. 213.

3. Miles (?) Włodimirus.

Занотований Я. Длугошем серед чотирьох схоплених, а згодом відпущених Лешеком Білим осіб²⁷. На наш погляд, між 1207–1208/09 рр. належав до числа дуже вузького оточення (або мимоволі став до нього входити) доньки Святослава Ігоревича Агафії в момент обговорення й укладення її шлюбу з мазовецьким князем Конрадом. Боярин або дружинник (?) носив типово князівське ім'я (можливо був ізгоєм чи служивим князем), яке могло нуртувати й серед вельможної знаті²⁸.

4. Miles (?) Constantinus.

Останній за порядком із переліченої Я. Длугошем в „Історії Польщі” „загадкової четвірки”. Аналогічно міг входити разом із Георгієм, Ярославом і Володимиром до вузького оточення княжної Агафії під час перемовин про її одруження, а також, мабуть, якийсь короткий час після нього, із широким датуванням 1207–1208/09 рр. Отримав імператорське грецьке ім'я, однаково поширене у князівському та боярському середовищі володінь Рюриковичів²⁹.

* * *

Однозначно, перелічені вище особи перебували у володіннях П'ястів недовго, а відтак ймовірне руське оточення Агафії швидко зменшилося.

У всіх чотирьох зазначених випадках залишаємо, звісно, відкритим для дискусії питання про гіпотетичне князівське походження (із його конкретно специфічним статусом) деяких зі згаданих „Історією Польщі” осіб (Ярослава й Володимира, зокрема), а також їх полонення і звільнення не в подіях 1207, а 1210/1211 р.

²⁷ Ibidem, s. 213.

²⁸ А. Литвина, Ф. Успенский, Указ. соч., с. 674–677: Указатель имен.

²⁹ Там же, с. 704: Указатель имен. Див. також: А. Jusupović, *Elity ziemi Halickiej i Wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269). Studium prozopograficzne*, Kraków, 2013, s. 194–197.

* * *

Реконструкція гіпотетичного „руського” оточення дружини Агафії після трагічної загибелі її батька, упродовж 1210/1211–1247/1248 рр. складна за відсутності достатньої кількості згадок про саму княгиню і її двір. На превеликий жаль, ми не володіємо жодним виданим безпосередньо нею документом, свідками укладення якого були б представники двору княгині із хоча б якоюсь ідентичністю. На відміну від її сучасниць – дружин інших князів з династії Пястів першої половини XIII ст., зокрема, й умовно „руського” коріння, не уціліло й хоча б фрагменту печатки мазовецької володарки³⁰.

Виконати поставлене завдання, втім, можна хіба зіставляючи головно актовий матеріал канцелярії її чоловіка і синів зі свідченнями літописів. Оптимізму нашим студіям додають висновки польських вчених, за якими до оточення Конрада точно входили іноземці³¹, а населення Мазовії після локації Плоцька 1237 р. поповнювалося й за рахунок німців-поселенців-госпітів³². Не виключаємо на цьому тлі менш чи більш тривалого перебування при дворі одіозного мазовецького подружжя прибулих з володінь умовної династії Рюриковичів вельмож. Контакти ж між обома сторонами від початку XIII ст. були одними з найбільш динамічних.

5. *Borisius subagazo.*

У статті „Урядники та світське оточення мазовецьких князів до середини XIII ст.” польський історик Ян П’єнтка з-посеред десятків ідентифікованих при дворі Конрада і Агафії осіб, за характерним іменословом до умов-

³⁰ J. Pakulski, *Zaginiona pieczęć księżnej mazowieckiej Perejasławy z 1276 r. a trzynastowieczne Sigilla książnych Polski dzielnicowej*, w: *Nihil superfluum esse. Studium z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżanowskiej*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań, 2000, s. 251–252.

³¹ J. Piętka, *Urzednicy i swieckie otoczenie ksiązqt mazowieckich do połowy XIII wieku*, w: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. St. Kuczyński, Warszawa, 1981, s. 130, 136, 142–143, 148, 152.

³² *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S.M. Szacherska, t. 1: 1065–1495, Warszawa, 1975, s. 14–16; див. також: M. Dygo, „*Hospites etiam eo iure fruuntur, quo et milites Mazovienses*”. *W sprawie lokacji Płocka w 1237 roku*, „Kwartalnik historyczny” 100, 1993, 3, s. 3–17.

но „руського” походження зарахував лише одного – занотованого між 1245–1247 рр. підконюшого Бориса³³. На відміну від упорядників „Старопольського словника власних назв”³⁴ властива належність імені розгалуженій родині руських князів та знаті доведена на чисельних прикладах³⁵.

Однак польський історик, здається, допустився помилки, датуючи появу Бориса в житті Конрада та його дружини лише в середині XIII ст. Якогось Бориса серед мазовецьких свідків укладення препозитом конвенту Стшельна (тепер – однойменне місто повіту Могільно Куявсько-Поморського воєводства, Польща) Альберта одного із актів зустрічаємо 15 червня 1220 р.³⁶ Важливо, що у даному випадку, на відміну від актів князя Конрада від 29 листопада 1245 (?) і 1247 рр. (*Borissij, Borisius*), особу вписали до документу без латинізації імені (*Boris*). Можливо саме це свідчить про одну й ту ж, згадану різними дипломами, людину, тривале 27-річне перебування котрої вплинуло не тільки на кар’єрний ріст, а й на з часом латинізовану форму запису імені.

Додає впевненості нашій версії належності Бориса до оточення саме Аґафії висока ймовірність „успадкування” уряду підконюшого у майбутнього *terminus ante quem* 1247 р. чашника княгині, вочевидь „поляка” за походженням, Лясоти³⁷, занотованого канцелярією мазовецьких володарів упродовж 1218–1247 рр. як *subagazone*, згодом *thezaurario*, а врешті незадовго до смерті жінки у документі найстаршого її сина Болеслава – *miles, pincerna curie Matris nostre*³⁸. У одному із актів князя Конрада від 29 листопада 1245 р. (?) Лясота й Борис вписані свідками його укладення один за одним (*Lasote, Borissij*)³⁹. Востаннє чашник Аґафії згадується в документі князя Болеслава при погодженні з єпископом Плоцька Петром II Коротким (*Petrus Brevis*, 1245–1254) на право користування селом *Zochouol Zuch(o)uo* (тепер найвірогідніше – село Жуково гміни Бельськ Плоцького

³³ J. Piętka, *Urzednicy i swieckie otoczenie*, s. 141, 152. Див. також: CDCMG, s. 552, 568.

³⁴ Ім’я Борис відсутнє. Див.: *Słownik staropolskich nazw osobowych* (dalej: SSNO), red. W. Taszycki, t. 1, Wrocław 1965–1967, s. 219.

³⁵ Один із першій руських святих, син князя Володимира Святославовича (960–1015) мав ім’я Борис (б. 990–1015), згодом доволі популярне й серед інших нащадків. Див.: А. Литвина, Ф. Успенский, Указ. соч., с. 479–482; А. Jusupović, op. cit., s. 113–115.

³⁶ CDCMG, s. 202.

³⁷ *Lasota, Lesota*, w: SSNO, t. 2, s. 231–232.

³⁸ CDCMG, s. 174, 193, 206, 258, 346, 349, 359, 370, 411, 435, 452, 518, 552, 560, 565. Див. також: J. Piętka, *Urzednicy i swieckie otoczenie*, s. 136, 138, 141.

³⁹ *Ibidem*, s. 552.

повіту Мазовецького воєводства, Польща)⁴⁰. На той момент, як ми вважаємо, Борис вже покинув або готовий був покинути князівський двір з метою виїзду в землі Романовичів (див. далі).

Як встановив варшавський дослідник еліт Галицької й Волинської земель XIII ст. Адріан Юсупович, у сусідніх землях П'ястів володіння умовної династії Рюриковичів на той момент було відомо лише двоє вельмож із іменем Борис⁴¹. Першого з яких, справедливо, як ми вважаємо, занесених автором до оточення князя Василька Романовича (1203–1269), можна було б ототожнити з підконюшим мазовецького князя Конрада. Він чотирикратно згаданий у сюжетно пов'язаній з подіями літа – осені 1262 р. літописній цитаті: „Василкови. князю [Романович. – М. В.]. посла же саигать. братоу своему королеви [Данилові Романовичу, 1201–1264. – М. В.]. с **Борисо**⁴² [акцент наш. – М. В.]. и со Изѣболкомъ . король же башеть поѣхаль в Оугры. и оугони его . Борисъ. оу Телича [тепер – можливо місто Тилич Новосендецького повіту Малопольського воєводства, Польща⁴²]. король же баше печалоуа. в братѣ по великоу. и в сновцѣ своемъ Володимерѣ [Василькович, 1247/1249–1288. – М. В.] зане молодѣ баше. нѣкто ѿ слоугъ его вшедѣ нача повѣдати сиче вг⁴³не людѣе. кацѣ се едоутъ за щиты со соуличами . а конѣ с ними поводѣнии . король же ѿ радости воскочивѣ и воздѣвѣ роуцѣ хвалоу воздавѣ Бѣу ре⁴⁴ слава тобѣ Г⁴⁵и. тотѣ Василко побѣдилѣ Литвою. **Борисъ** [акцент наш. – М. В.] же приѣха и приведе саигать. королеви и конѣи во сѣдлѣхъ . щиты соуличѣ шеломы . король же нача впрашати . в здоровьи брата своего и сновца. Борисъ [акцент наш. – М. В.] же повѣда здоровье шбою. и вса збывшаася сказа емоу бы⁴⁶ радость велика королеви в здоровки. брата своего и сновца. а ворози избити . **Бориса** [акцент наш. – М. В.] же вдаривѣ ѿпусти ко братоу своему⁴³.

⁴⁰ Ibidem, s. 565.

⁴¹ Польський вчений допускає, що Борис „[...] напевне на той момент був отроком”, див.: А. Jusupović, op. cit., s. 114. Цьому Борисові львівські вчені Володимир Александрович і Л. Войтович помилково присвоїли подвійне ім'я Борис Ізболк (В. Александрович, Л. Войтович, *Король Данило Романович, в: Славенні постаті Середньовіччя*, Біла Церква, 2013, вип. 3, с. 205), хоча насправді йдеться про двох окремих осіб. Пор.: Ипатьевская летопись, стб. 857. Див. також: А. Jusupović, op. cit., s. 170–171.

⁴² Див. про суперечності пов'язані з локалізацією цієї місцевості: D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz król Rusi*, s. 434.

⁴³ *Ипатьевская летопись*, стб. 857.

Появу колишнього підконюшого князя Конрада серед близького оточення Василька Романовича, на наш погляд, можна пов'язати з його одруженням десь у першій половині 1247 р. із наймолодшою донькою мазовецького володаря Дубравкою⁴⁴. Шлюб відсвяткували напередодні смерті батька нареченої у Кракові 31 серпня того ж року⁴⁵. Незадовго, можливо 2 червня 1248 р., померла й Агафія Святославівна⁴⁶. Цілком імовірно, до двору майбутнього чоловіка батьки (чи не в передчутті власної смерті?) спорядили доньку, до оточення якої входив досвідчений вельможа умовно „руського” походження, що чудово зарекомендував себе на дочасній службі в Мазовії та у віці близько 40 років готовий був продовжувати її при Романовичах. Окреслений шлюб продовжив серію систематичних матримоніальних союзів за участі обох сторін, вагомою складовою котрих була анти-литовська політика. Адже саме з успішним нападом балтських *gentes* на землі мазовецьких Пястів і синхронним їх розгромом заганами Василька Романовича під Невелем (тепер – однойменне місто Псковської області, Росія) 1262 р. пов'язана наступна поява Бориса в літописі⁴⁷.

У цілому, ми допускаємо тотожність згаданого 29 листопада 1245 (?) та 1247 р. підконюшого мазовецького князя зі згаданим літописом влітку – восени 1262 р. Борисом. З огляду на його вірогідну першу появу в акті 1220 р. можемо допустити його народження на початку XIII ст., не пізніше – 1206 р. Завершення життя вельможі припадає на *terminus post quem* 1262 р. у віці за 56 років. У даному випадку ми не поділяємо погляду А. Юсуповича про його юний вік станом на 1262 р., адже й сам король Данило незадовго до своєї смерті у повних 63 роки сміливо вирушав в далекі походи і успішно повертався з них.

* * *

При дворі мазовецьких володарів першої половини XIII ст. зустрічається кілька осіб неоднозначної ідентифікації за іменем (адже інших окреслень, які б допомогли встановити їх родові коріння немає), належність котрих

⁴⁴ Сумарні підсумки навколо датування та філіації дружини з другого шлюбу князя Василька Романовича див.: D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, w: *Biblioteka Genealogiczna*, red. M. Górny, t. 6, Poznań–Wrocław 2002, s. 93–94.

⁴⁵ H. Samsonowicz, op. cit., s. 84.

⁴⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 37–38.

⁴⁷ *Ипатьевская летопись*, стб. 855–856. Див. також: D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz król Rusi*, s. 433.

до земель умовних Рюриковичів чи П'ястів завжди під великим знаком запитання.

* * *

6. Swanthoslaus Pincerna ducis C(onradi) (?).

Як вірно встановив Я. П'єнтка, у актах канцелярії мазовецьких володарів впродовж 1218–1236/1238 рр. згадується чашник князя Конрада Святослав, котрий доводився сином якогось Прибислава (*pincerna meo Zuentoslaou filjo pribislauj*)⁴⁸, може, як допускав польський автор – з роду Лабендзів⁴⁹, що, втім, не має переконливих доказів. Ім'я Святослав у різних варіаціях відоме серед урядників П'ястів⁵⁰, але не стало традицією надання для них самих⁵¹. Натомість серед Рюриковичів князів Святославів відомо чимало, що й спонукає припускати саме умовне „руське” походження когось із батьків або й самого урядника князя Конрада.

Перша згадка чашника Святослава відома з акту 1218 р.⁵² Можливо саме його сина капелана Вацлава згадано у документах 1221 р. (*Wenceslaus capellanus filius Swanthoslai*)⁵³, а молодшого, на наш погляд, брата *Stp.* (гадаємо – Степана, Стефана) – 1236(?)–1238 рр.⁵⁴. Відтак час народження Святослава найімовірніше можна датувати не пізніше 1193 р. Важко втім з'ясувати, чи занотований у дипломі князя Конрада 1222 р. *Wenceslaus subcancellarius* – та ж людина⁵⁵.

7. N. uxor boguzlauj (?).

У наданні 10 серпня 1218 р. князем Конрадом земель фламандському лицареві Гуго, прозваному Бутир, з роду Аркелів (*Hugonjs, qui cognomjnatus est bucr*) свідками занотовані Святослав і Предслав сини Богуслава

⁴⁸ CDCMG, s. 193, 197, 206–207, 410–411.

⁴⁹ J. Piętka, *Urzędnicy i świeckie otoczenie* s. 138.

⁵⁰ *Świętosław, Święc(e)ław, Święclaw*, w: SSNO, t. 5, s. 401–404.

⁵¹ O. Balzer, op. cit., s. 1000.

⁵² CDCMG, s. 193.

⁵³ Ibidem, s. 207.

⁵⁴ Ibidem, s. 411.

⁵⁵ Ibidem, s. 209, 211.

(*Zuentozlauo et predzlauo filiis boguzlauj*)⁵⁶. Згаданого Святослава неможливо ототожнити із чашником мазовецького володаря 1218–1236/1238 рр., однак і з якоюсь впевненістю віднести до тієї чи іншої групи еліт також складно.

Припускаємо, що матір'ю обох була невідома за іменем, умовно „руського” коріння, дружина Богуслава, котра й присвоїла одному із синів типове для земель Рюриковичів ім'я. Одруження, а відтак і народження дітей можемо датувати 1203–1204 рр.

8. Alexius capellanus (?)

Упродовж 1233–1242 рр. серед найближчого оточення князя Конрада, а вочевидь, і його дружини, згаданий капелан та згодом віце-канцлер Олексій (*capellanus Alexius, subcancellarius*). Серед свідків укладення актів мазовецького володаря його згадано 3 травня 1233 р. (*capellanus Alexius*) і 15 липня 1242 р. (*Alexius subcancellarius*). Натомість 1237 р., здається, саме він (*Alexius, qui scripsit*) за присутності князя Конрада зі своїми синами Болеславом і Казимиром, уклав диплом для вельможного Пакослава із Журоміна (тепер – однойменне місто Журомінського повіту Мазовецького воєводства, Польща) на предмет передання у спадок родинних володінь.

Цілком нетипове для земель П'ястів ім'я (попри знайомість із культом св. Олексія⁵⁷), відоме в XIII ст., втім без докладного етимологічного аналізу, лише декілька разів⁵⁸, дозволяє спробувати відшукати родові коріння „нашого героя” у володіннях Рюриковичів, де його носіїв було значно більше, зокрема й серед знаті різних щаблів⁵⁹. Зі змісту куцої біографічної інформації зрозумілою є освіченість Олексія та його належність до духівництва-адептів західного обряду, що з огляду на можливе

⁵⁶ Ibidem, s. 193–194. Див. також: J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej i jej stan w pierwszym okresie niezależności księstwa (1138–1371)*, „Rocznik Mazowiecki” 7, 1979, s. 39–40.

⁵⁷ Поодиноким, втім репрезентативним, прикладом є заснування близько 997 р. бенедиктинського абатства Найсвятішої Діви Марії і св. Олексія в Тумі неподалік міста Ленчиці (тепер – село Тум Ленчицького повіту Лодзького воєводства, Польща), котрий входив до володінь мазовецького князя Конрада.

⁵⁸ *Aleksy, (Holeksy), Oleksy*, w: *SSNO*, t. 1, s. 28–29.

⁵⁹ *Ипатъевская летопись*, Именной указатель: А. Див. також: А. Jusupović, op. cit., s. 230–231.

умовно „руське” коріння капелана і майбутнього віце-канцлера не виглядає неймовірним. Упродовж XII–XIV ст. можна назвати принаймні чотирьох осіб вінценосного „за кужелем” походження з Русі, котрі за різних обставин обіймали єпископські кафедри. За хронологією йдеться про сина сілезького князя Болеслава Високого (*Boleslaus*, 1127–1201) і Звенислави Всеволодівни († між 1155–1163) вроцлавського з 1198 р. єпископа Ярослава (1143–1201); сина колишнього галицького князя, господаря угорської Мачви Ростислава Михайловича († після 1264) і доньки короля Бели IV (1206–1270) Анни (1226/27 – між 1275/76), краківського з 1293 р. єпископа Прокопа (між 1245–1250–1295), а також синів удільного битомського князя (тепер – однойменне місто, Сілезьке воєводство, Польща) Казимира (*Casimirus*, 1253/1257–1312) й Гелени або Олени Львівни (*Hellena*, б. 1260/1262–1304/1323) тошецького князя Болеслава (*Boleslaus*, 1278–1323), номінованого 1321 р. на главу всієї угорської церковної структури – естергомського архієпископа та молодшого Мешка (*Mestco*, між 1295–1305–1344), котрий спершу 1328 р. став єпископом Нітри, а 1334 р. – Веспрема⁶⁰.

9. Camerarius Bogda(s)n (?).

Упродовж 1230–1237 рр. камергером сина князя Конрада Болеслава, як переконаний Я. П'єтка, служив якийсь Богдан – єдина особа з таким іменем з-посеред найближчого оточення мазовецьких князів першої половини XIII ст.⁶¹, достатньо добре відомим у землях П'ястів від 1136 р.⁶². Вчений не визначав родового коріння цієї особи, лише припускаючи ймовірну її належність до віської каштелянії на північно-сході Мазовецької землі⁶³.

Однак про Богданів добре відомо й у землях умовної династії Рюриковичів, зокрема, з кількох датованих 1210–1220-ми рр., нанесених на одну

⁶⁰ Виступ на тему „Католицькі єпископи з династії Рюриковичів XII–XIV ст.” автором цих рядків оприлюднений під час VIII-ї Міжнародної наукової конференції серії *Colloquia Russica* на тему „Релігії і вірування Русі (IX–XVI ст.)”, проведеної 15–18 листопада 2017 р. в Українському католицькому університеті і Львівському національному університеті імені Івана Франка (Львів, Україна).

⁶¹ J. Piętka, *Urządnicy i świeckie otoczenie*, s. 135; idem, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej*, s. 42. Див. також: *CDCMG*, s. 328, 420.

⁶² *SSNO*, t. 1, s. 187.

⁶³ J. Piętka, *Geneza mazowieckiej elity feudalnej*, s. 42.

зі стін галицької церкви св. Пантелеймона XII ст. графіті⁶⁴. Згаданий у цих написах Богдан вважається священиком храму, померлим 10 травня 1229 р.⁶⁵. Здається, це перший із відомих випадків нотування вказаного імені на Русі (в широкому розумінні цього політоніма).

Камергер Богдан станом на 1237 р. мав дорослих синів Держислава (? *Sdrzlaus*) і Болесту (*Bolesta*), зафіксованих разом із батьком у акті укладеним вже згаданим вище капеланом Олексієм для знатного Пакослава із Журоміна⁶⁶. Натомість у дипломі князя Конрада від 1242(?)–1243 р. занотований також якийсь *Bolestica filius Boleste*, що ймовірно також належав до цього роду. Відтак час появи на світ Богдана можна датувати не пізніше 1199/1200 р. із відповідним народженням його синів *terminus ante quem* 1214/1215 р., а онука – *terminus ante quem* 1228/1229 р.

* * *

10. ... aliis fidedignis.

Традиційною формулою множинного нотування свідків укладення різних дипломів мазовецькими володарями були узагальнення типу: „aliis fidedignis”⁶⁷, „et aliorum, quorum nomina scripta sunt”⁶⁸, „alijs quampluris, quos omnes enarrare longum esset”⁶⁹, „alii plures, quos scriber fastidivit”⁷⁰, „aliorum quam plurimorum”⁷¹, „et aliis”⁷², „et Alji plures, qvos longvm est numerare”⁷³, „et aliis quam pluri[b]us”⁷⁴, „in colloquio inter me et matrem meam cum baronibus meis”⁷⁵, „et aly quamplures, quos scriber non potuimus”⁷⁶, „et

⁶⁴ В. Корнієнко, *Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII–XIX ст.)*, в: „Галич. Збірник наукових праць”, за ред. М. Волощука, Івано-Франківськ, 2018, серія 2, вип. 2 (w druku).

⁶⁵ Там само, с. 159.

⁶⁶ *CDCMG*, s. 420.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 200: 1220 р.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 204: 1220(?)–1233(?) р.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 206, 208: 1221 р.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 211: 1222 р.

⁷¹ *Ibidem*, s. 349: 1231 р.

⁷² *Ibidem*, s. 352: 23(?) березня 1231 р.

⁷³ *Ibidem*, s. 411: 1236(?)–1238(?) р.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 435: 30 червня 1238(?) р.; s. 493: 18 вересня 1241 р.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 453: 9 липня 1239 р.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 480: 17 вересня 1240 р.

alij quam plures”⁷⁷, „et aliis multis, qui tunc aderant”⁷⁸, „et plures alii”⁷⁹, „et aly quam plurimis nostris fidelibus et fide dignis”⁸⁰. Зокрема, заклик князем Конрадом рицарів Тевтонського ордену для боротьби з прусами, датований Я. Длугошем в „Історії Польщі” 1230 р., відбувся „за погодженням з дружиною своєю Агафією та своїми синами Болеславом, Казимиром і Семовітом, а також прелатами й баронами своїх земель”⁸¹. Не названими за іменами, проте згаданими представниками знаті могли бути й прийшли з умовно руських (і не тільки) земель нобелі. Однак, це питання залишається відкритим, ба, здається неможливим для розв’язання.

* * *

Окрім перелічених вище випадків достатньо високої ймовірності умовно „руської” генези осіб з оточення мазовецького подружжя, ідентифікованих переважно за латиномовними писемними пам’ятками, маємо й декілька, встановлених за літописними записами кінця 20 – початку 40-х рр. XIII ст., прикладів стовідсоткового перебування при дворі Конрада і Агафії представників династії Рюриковичів та їхнього найближчого оточення. Участь, наприклад, сімейства Романовичів чи родини Ольговичів у різноманітних військово-політичних ініціативах своїх союзників і родичів, головно торкалася боротьби князя Конрада за краківський престол.

Так, десь навесні 1228 р.⁸² „по смерті брата свого [Лешека Білого, вбитого за не до кінця зрозумілих обставин 24 листопада 1227 р. – М. В.].

⁷⁷ Ibidem, s. 495: 1242(?)–1243 р.; s. 560: 2 жовтня 1246 р.

⁷⁸ Ibidem, s. 515: 20 вересня 1242 р.

⁷⁹ Ibidem, s. 516: 23 жовтня 1242 р.

⁸⁰ Ibidem, s. 518–519: 28 квітня 1242(?)–1245(?) р.

⁸¹ „[...] de consilio consortis sue ducisse Agafie et filiorum suorum Boleslai, Kazimiri et Semoviti nec non prelatorum et baronum terrarium suarum”, Dlugossii Joannes, op. cit., lib. 5–6, s. 258.

⁸² Тоді ж котрийсь із Романовичів відвідав двір княгині-вдови Іримислави у Скажишеві (тепер – однойменне місто Радомського повіту Мазовецького воеводства, Польща), потрапивши до переліку укладеного нею 12 травня 1228 р. акту свідків (див: *Archiwum Główne Akt Dawnych* (dalej: AGAD), *Zbiór dokumentów pergaminowych*, sygn. 6429 (*Grzymisława, księżna sandomierska, potwierdza sprzedaż wsi Dzierzkówkę przez Sulisławę, wdowę po Marcynie, Jakubowi, Henrykowi i Piotrowi synom Teoderyka za 6 grzywien* (12.05.1228, Skarżyszów), а також: *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej: KDM), ed. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1886, s. 39–40; D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz, król Rusi*, s. 144). Імовірно, руський володар мав переконати свою „землячку” підтримати претензії на краківсько-сандомирський престол саме кня-

Кондратъ прия Данила и Василька [Романовичів. – М. В.] в великую любовь⁸³, що, гадаємо, мало б відбутися у Плоцьку при участі княгині Агафії. За результатами зближення володарів, у 1229 р. вдалося організувати спільний військовий похід до міста Каліш⁸⁴ (тепер – однойменне місто Великопольського воєводства, Польща) та аж під кордони Сілезії, скерований проти князів Володислава Ляскононого (1161–1166/67–1231) і Генріха Бородатого (1165–1170–1238): „[...] Даниль же и Василко. придоста ко Кондратови. и сгдавшимъ имъ. идоша. къ Калешю [...]”⁸⁵.

Окрім дуже динамічних і часом ворожих упродовж 30-х рр. XIII ст. відносин між сторонами⁸⁶, двір мазовецьких володарів упродовж 1240–1241 рр. декілька разів відвідували різні руські князі, зокрема представники чернігівських Ольговичів, котрі від другої половини 30-х рр. також посідали престоли у Галичі, Луцьку й Києві. Десь у листопаді – грудні 1239 р. князь Михайло Всеволодович (1179–1246), покинувши під натиском монголів Київ, вирушив до двору угорського короля Бели IV задля сватання

зя Конрада, а не його великопольського і сілезького суперників (див.: К. Krotoski, *Walka o tron krakowski w roku 1228*, „Przegląd Powszechny” 45, 1895, s. 348, 350, 352). Проте аргументи *filio Romani*, мабуть, виявилися непереконливими.

⁸³ Ипатьевская летопись, стб. 754.

⁸⁴ Мабуть єдиним, хто присвятив цьому поході кілька спеціальних статей, був київський історик О. Головка (О. Головка, *Літописне оповідання під 6737 р. про виправу волинських князів Данила та Василька Романовичів до Польщі*, w: *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Sochacka, P. Jusiak, Lublin, 2014, s. 783–792; *Його ж, Похід волинських князів Данила та Василька Романовичів в Польщу (1229 р.) в розповіді Галицько-Волинського літопису*, w: „Славістична збірка”, Вип. II: *Збірка статей за матеріалами Других Міжнародних наукових Соханевських читань (м. Київ, 18 листопада 2015 р.)*, Київ, 2016, С. 262–271).

⁸⁵ Ипатьевская летопись, стб. 754–758.

⁸⁶ Зокрема на літо 1236 р. припало залучення чернігівським і галицьким князем Михайлом Всеволодовичем сил свого мазовецького союзника і родича в боротьбі проти Романовичів („возвелъ бо башеть. на Данила. Михайлъ и Изаславъ Лахъ и Роусъ и Половецъ. множество. Кондратови же ставшоу. где нынѣ гра^а Холмъ. стоитъ. пославшю емоу. ко Червьноу воевать. Василковичем же срътившимъ е. и бившимъса с ними. поимаша Ладские боаре”, див.: Ипатьевская летопись, стб. 775). Значна за масштабом і залученими військами акція не могла відбутися без відправлення до Плоцька окремого посольства, про яке, втім, волинський літописець змовчав. Уповноважений посланець мусів зустрічатися щонайменше з князем Конрадом і, імовірно, його дружиною. Як продемонструють наступні події кінця 30 – початку 40-х рр. XIII ст. двосторонні відносини обох володарів залишатимуться доволі приятними.

його доньки за свого сина Ростислава. Однак „король же не вдасть дѣвкы своеи Ростиславоу. и погна и прочь. идоста. Михаилъ и Ростиславъ. ко оуеви своему [акцент наш. – М. В.] в Лахты и ко Кондратови”⁸⁷, що може датуватися початком 1240 р. Тривалість їхнього перебування у землях мазовецького володаря, певне, не перевершила 1–2 місяців. Невдовзі „Даниль же [Романович. – М. В.] свѣтъ створи. со брато^м си. вбѣща емоу Киевъ. Михаилови. а сѣнови его Ростиславоу вдасть Лоуческъ [тепер – однойменне місто Волинської області, Україна. – М. В.] [...] Даниль же и Василко. вѣ^лста [...] ходити по землѣ своеи. [...] и даста [...] пшеницѣ много. и меду и говадѣ и вѣцьц доволі”⁸⁸.

Однак монгольська загроза не залишала руських князів, відносини між якими попри все, були напруженими, у спокої⁸⁹. Між вереснем 1240 – березнем 1241 рр. князь Данило і Михайло Всеволодовим, шукаючи захисту від номадів, вкотре відвідали розташовані обабіч шляхів монгольського вторгнення до Європи мазовецькі землі. Чернігівські вигнанці на той момент скористалися тривалою відсутністю старшого Романовича, котрий відправився до Бели IV, покинувши свої землі на майже 4–4,5 місяці⁹⁰. Тоді „[...] Михаилъ [Всеволодович. – М. В.]. иже за страхъ Татарьскыи не смѣ ити Къевоу. [...] Михаилъ же оувѣдѣвъ приятѣ Киевское [8 грудня 1240 р. – М. В.]. и бѣжа со сѣмъ своимъ [Ростиславом. – М. В.]. во Лахты Кондратови”⁹¹. Однак, десь у той самий час „[...] Данилови же рекшоу. яко не добро намъ. стояти сде [в малопольських землях неподалік ріки Піліци. – М. В.]. близъ воюющы^х на^ѣ иноплеменьникомъ [монголів. – М. В.]. иде в землю. во Шмазовскоую. ко Болеславоу. Кондратовоу сѣви.

⁸⁷ Ипатьевская летопись, стб. 783.

⁸⁸ Там же, стб. 783.

⁸⁹ Див. наприклад: D. Dąbrowski, *Daniel Romanowicz, król Rusi*, s. 215, przyp. 548.

⁹⁰ Про хронологію перебування волинського князя в Угорщині впродовж, як ми переконані, вересня/жовтня 1240 – січня/лютого 1241 рр. див.: М. Волощук, *Вассальная зависимость Даниила Романовича от Бели IV (1235–1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в.*, в: *Spécimina nova. Pars prima, Sectio mediaevalis*, P. 3, Pécs, 2005, s. 101. Д. Домбровський слушно, на наш погляд, датує епізод прибуття Данила Романовича до Конрада зимовими місяцями 1240–1241 рр. (D. Dąbrowski, *Książę w drodze. O mobilności Rurykowiczów w XIII w. na przykładzie Daniela Romanowicza. Klasyfikacja podróży*, „Slavia Orientalis”, 64, 2015, 1, s. 18). Відтак, перебування в Мазовії глав двох руських князівських родин – Данила Романовича й Михайла Всеволодовича практично збіглося в часі.

⁹¹ Ипатьевская летопись, стб. 783–784.

и вдасть емоу кнѣзь Болеславъ. гра^ѿ. Вѣшегородъ [тепер – місто Вишоград Плоцького повіту Мазовецького воєводства, Польща]⁹². Безперечно таке надання не могло відбутися без відома князя Конрада і його дружини, тим паче, що поряд зі старшим Романовичем тут перебували „братѣ си [Василько. – М. В.] и в дѣте^х [кількістю щонайменше п'ятеро-шестеро осіб, окрім Лева Даниловича, що залишався на той момент в Угорщині. – М. В.] и в гнагини своеи [Анна Мстиславівна. – М. В.]”⁹³.

Як слушно, на нашу думку, припускає Олександр Майоров, саме теплий прийом Данила Романовича князем Болеславом зумовив нетривале перебування у володіннях його батька чернігівських вигнанців⁹⁴, котрі десь у березні 1241 р. „то не стерпѣ тоуто. иде в землю Воротьславскоу [йдеться про Вроцлав. – М. В.] и приде ко мѣстоу Немѣцкомоу. именемъ Середа [тепер місто – Сьрода Шльонська Сьредзького повіту Нижньосілезького воєводства, Польща]”⁹⁵.

Загострення стосунків Данила Романовича й Ростислава Михайловича напередодні вирішальної сутички за Галицьку землю влітку 1245 р. спричинила черговий візит посланця волинського князя до Плоцька. У літописі читаємо: „слышавъ же Данило и Василко. ратное пришествие его. помолистаса Бѣу начаста сбирати вое и посласта Кондратови рекоуща. ѿко тебе дѣла изиидоша на наю Лахове. ѿко помощника ти (ти) есѣ. пославшоу же емоу помощь”⁹⁶. І хоча імені посла наратив не зафіксував, із високою ймовірністю цей анонім мав нагоду особисто передати прохання свого володаря князеві Конрадові та Агафії. Як відомо, їхня допомога на поле бою під Ярославом 17 серпня 1245 р. не встигла, що, проте, не зіграло вирішальної ролі⁹⁷.

Отже, впродовж весни 1228 – літа 1245 рр. фіксуємо кількаразове перебування у Мазовії при дворі князя Конрада і його дружини Агафії одразу кількох вінценосних руських, а саме Данила і Василька Романовичів з родиною числом щонайменше півдюжини осіб, Михайла Всеволодови-

⁹² Там же, стб. 787–788.

⁹³ Там же, стб. 787.

⁹⁴ А. Майоров, *Михаил Черниговский в Силезии и битва под Легницею*, в: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2015, № 2, с. 23.

⁹⁵ *Ипатьевская летопись*, стб. 784.

⁹⁶ Там же, стб. 801.

⁹⁷ М. Волощук, *Просопографічні студії битви під Ярославом 17 серпня 1245 року*, „Colloquia Russica” за ред. В. Нагірного і М. Волощука, *Івано-Франківськ*, Краків, 2017, Series II, V. 3: *Данило Романович і його часи*, с. 103–122.

ча, його сина Ростислава та N за іменем, загиблої згодом під стінами міста Сьрода Шльонська, онуки. Безперечно при них мусіло знаходитися й найближче, чітко не занотоване джерелами, світське і церковне оточення, котре неодмінно супроводжувало князів і їхніх близьких під час виїздів за межі своїх володінь. Таким анонімом був також посланець галицького князя Михайла, відправлений влітку 1236 р. до Конрада просити допомоги про волинських володарів, а також відправлений князем Данилом до Плоцька напередодні Ярославської битви 17 серпня 1245 р. також анонімний посол. Зважаючи на активну політичну діяльність княгині Агафії при житті свого чоловіка ми не сумніваємося в її безпосередній присутності та участі щонайменше в більшості перелічених подій.

* * *

Унікальність окресленої тематики пошуку умовного „руського” оточення при дворі дружини мазовецького князя Конрада й у надзвичайно тісних його впродовж 1227–1247 рр. контактах з її сучасницею, іншою представницею династії Рюриковичів, дружиною і вдовою Лешека Білого – краківсько-сандомирською княгинею Гримиславою Ярославівною. І хоча у джерелах не зафіксовано жодного випадку безпосереднього спілкування обох жінок, ми поділяємо думку І. Окрашевської про те, що стосунки між ними були геть поганими⁹⁸. Агафія Святославівна цілком і повністю залишалася у фарватері політики свого чоловіка, який ще за життя набув слави тирана. Крім того обидві походили з різних князівських сімей, котрі на Русі неодноразово конфліктували між собою.

Розпочавши після загибелі старшого брата боротьбу за краківський престол, князь Конрад кілька разів зустрічався з його вдовою на різноманітних *colloquia* (березень 1228 р., 1229 р., листопад 1232 р., 1233 р., 1234 р., липень 1239 р., серпень 1243 р. і ін.), метою котрих було вирішення суперечок навколо спадщини Лешека Білого та опікунства його малолітнім сином Болеславом (*Boleslaus Pudicus*, 1226–1279)⁹⁹. Затятий у своїх намірах, він, за словами Я. Длугоша, не зупинився навіть перед ув'язненням Гримислави та її сина впродовж кількох місяців 1233 р. у Черську (тепер – однойменне місто Хойницького повіту Поморського воєводства,

⁹⁸ I. Okraszewska, op. cit., s. 74.

⁹⁹ J. Szymczak, *Udział synów Konrada Mazowieckiego w realizacji jego planów politycznych*, „Rocznik Łódzki” 29, 1980, s. 14–15, 20, 23–24, 44, 50.

Польща) та бенедиктинському монастирі Сецехова (тепер – однойменне село Козеницького повіту Мазовецького воєводства, Польща)¹⁰⁰. Немає жодних сумнівів, що за всіма справами чоловіка стояла його Агафія Святославівна, яка вочевидь за окреслений 20-літній період протистояння за Краків мала не одну можливість зустрітися й поспілкуватися зі своєю „землячкою”.

Дана обставина потенційно розширює коло осіб умовно належних до „руського” світу, з котрими так чи інакше за час свого проживання в Мазовії могла перетинатися дружина мазовецького князя.

* * *

Насамкінець хочеться зауважити, що Агафія Святославівна насправді походила з родини не найсвітлішої пам’яті князів, страта котрих (рідного батька та дядька) у Галичі 1210/1211 р. з погляду місцевих та іноземних еліт виглядала до певної міри справедливою сатисфакцією. Заміж наша „героїня” вийшла за такого ж, як вона характером та цінностями чоловіка, котрий за життя набув слави тирана, одіозної особистості із відповідними, мабуть, цілком справедливими конотаціями в історіографії XIX–XXI ст., певною мірою узагальнених Генриком Самсоновичем¹⁰¹. Докладне вивчення їхнього спільного життя переконує у відсутності будь-яких протиріч сімейного чи політичного кшталту. Чимала кількість справ князя Конрада, часом відверто злочинних, узгоджувалися зі своєю дружиною (*uxore mea Oafia consencientibus*), як можна добре побачити при страті та глумі над тілом схоластика Яна Чаплі, описаним у пікантних подробицях Я. Длугошем¹⁰².

Відтак немає підстав дивуватися негативним оцінкам діяльності й самої Агафії¹⁰³, до оточення котрої мали, мабуть, входити особи, котрі поділяли її погляди. Точну ж кількість, та й, зрештою, стовідсоткову в них впевненість, запропонувати складно за браком належних джерельних свідчень із чіткими характерними окресленнями типу *Ruthenus*. Ми припускаємо належність до двору мазовецької княгині та її чоловіка у різний

¹⁰⁰ Długossii Joannes, op. cit., lib. 5–6, s. 266. Див. також: W. Zabłocki, *Grzymysława Ingwarrówna, księżna krakowsko-sandomierska*, Kraków, 2012, s. 104.

¹⁰¹ H. Samsonowicz, op. cit., s. 87–105.

¹⁰² Długossii Joannes, op. cit., lib. 5–6, s. 286–287.

¹⁰³ I. Okraszewska, op. cit., s. 78.

час близько дев'яти осіб, імена котрих та джерельний контекст згадок дозволяє з високою ймовірністю говорити про їх або ж їхніх батьків умовно „руське” коріння.

Аналогічно піддаються фіксації окремі руські князі, члени їхніх сімей, приблизно світська й церковна знать, що в різний час впродовж 20–40-х рр. XIII ст. відвідували Плоцьк і „за замовчування” мали можливість спілкуватися з Агафією Святославівною.